

УДК 351.85

Кучин Сергій Павлович

старший науковий співробітник наукового відділу
з проблем державної безпеки
Національного університету цивільного захисту України,
кандидат економічних наук, доцент

СФЕРА ПОСЛУГ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті досліджується сфера послуг як об'єкт державного регулювання та основа соціально-економічного розвитку держави. Наголошено на тому, що державне регулювання в сфері послуг є пріоритетним напрямком державної соціально-культурної політики. Розглядаються сутність сфери послуг, специфіка її розвитку та складові елементи. Пропонується вдосконалення механізму партнерства для стимулювання розвитку перспективних видів діяльності в сфері послуг, посилення контролю та регламентації з боку органів державної влади та місцевого самоврядування щодо розвитку ринку послуг у сфері культури.

Ключові слова: держава, регулювання, послуга, вдосконалення, специфіка, культура, механізм.

Кучин С.П. Сфера услуг как объект государственного регулирования

Аннотация. В статье исследуется сфера услуг как объект государственного регулирования и основа социально-экономического развития государства. Акцентируется внимание на том, что государственное регулирование в сфере услуг является приоритетным направлением государственной социально-культурной политики. Рассматривается сущность сферы услуг, специфика её развития и составляющие элементы. Предлагается усовершенствование механизма партнерства для стимулирования развития перспективных видов деятельности в сфере услуг, усиление контроля и регламентации со стороны органов государственной власти и местного самоуправления за развитием рынка услуг в сфере культуры.

Ключевые слова: государство, регулирование, услуга, усовершенствование, специфика, культура, механизм.

Kuchyn S.P. Service industry as a subject of state regulation

Annotation. The article examines the service sector as a subject of state regulation and a basis of socio-economic development. The article emphasizes that the state regulation in services is a priority of the state social and cultural policy. It is proposed to strengthen the control and regulation by state and local authorities for the development of the services market in terms of culture.

Key words: state, regulation, service, improvement, specificity, culture, mechanism.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вивчення механізмів державного регулювання у сфері послуг є необхідним для створення сприятливих умов підготовки майбутніх профільних спеціалістів та їх наступного працевлаштування, від якісного змісту яких залежить майбутнє

розвитку соціально-культурної сфери держави. В умовах розвитку та ускладнення соціально-економічних відносин у національній економіці України істотної уваги потребує створення ефективного механізму державного регулювання розвитку сфери послуг, тому значна частина витрат на її утримання й розвиток лягає на органи державної влади та місцевого самоврядування.

Дослідження чинників розвитку сфери послуг дозволяє схарактеризувати роль сфери послуг у національному господарстві. Сфера послуг посідає чільне місце в розвитку людського капіталу; впливає на функціонування й розвиток матеріального виробництва; сприяє збільшенню вільного часу; створює можливості для глибшого задоволення та розвитку потреб людей і суспільства; є найважливішим елементом формування сучасної якості життя; забезпечує якість економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності країни [1, с. 292].

Потреба розв'язання нагальних проблем українського суспільства, удосконалення механізмів державного управління у сфері послуг з урахуванням специфіки становлення і розвитку конкурентного середовища в соціально-культурній сфері визначили актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження проблем розвитку сфери послуг, механізмів регулювання діяльності її складових елементів зробили такі вчені, як О. Батіщева, Б. Данилишин, А. Дегтяр, С. Домбровська, В. Куценко, І. Лопушинський, С. Мирвода, Я. Остафійчук, Г. Осипова, В. Черба, О. Шаптала та інші. У роботах цих учених досліджуються методологічні, теоретичні та практичні аспекти розвитку сфери послуг, механізми функціонування і вдосконалення державного регулювання сфери послуг в Україні та світі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз особливостей і чинників розвитку сфери послуг є важливим аспектом дослідження соціально-культурної сфери. Рівень розвитку сфери

послуг визначає добробут населення, а тому в багатьох країнах їй надається особлива увага з боку уряду. Крім цього, деякі сфери соціального комплексу належать до найприбутковіших, незважаючи на довгостроковий період окупності (туризм, санаторно-курортне господарство). Проте залишаються недостатньо розробленими питання комплексного вдосконалення формування та функціонування механізмів державного регулювання сфери послуг, механізми реформування системи державного управління соціально-культурної сфери, запровадження комплексних загальнонаціональних програм розвитку сфери культури.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виявленні особливостей та динаміки розвитку сфери послуг в Україні як об'єкта державного регулювання. Завданнями дослідження є аналіз складових сфери послуг, визначення сучасних тенденцій розвитку сфери послуг, виявлення пріоритетних напрямків державної політики регулювання сфери послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. З початку 30-х років ХХ ст. виробництво й надання послуг в окремих країнах світу стає основним об'єктом товарно-грошових відносин [див. 2]. Унаслідок цього сфера послуг у своєму розвитку випереджає сферу матеріального виробництва. Ураховуючи важливість сфери послуг та її вплив на сучасне суспільство, період з 1990 р. до 2000 р. ООН назвала десятиліттям розвитку сфери послуг. За даними МВФ, усі види послуг складають на початку ХХІ ст. близько 70% вартості всього обсягу світового виробництва, а міжнародна торгівля послугами нині зростає найдинамічніше.

Зарубіжний досвід підтверджує, що зростання сфери послуг – один із важливих напрямків розвитку сучасного суспільства. Частка послуг у валовому національному продукті розвинених країн становить близько 2/3, а у США кількість працівників у сфері послуг досягає 80% від загальної кількості зайнятих. Згідно зі світовими прогнозами збільшення кількості

вільних робочих місць надалі буде відбуватися виключно за рахунок цієї сфери.

Чинники, що сприяють стрімкому розвитку сфери послуг у світі, доцільно розглядати з двох позицій: з боку розвитку матеріального виробництва та з боку змін, що відбулися в економічній поведінці домогосподарств.

Згідно з першою позицією йдеться про науково-технічний прогрес. У 2-ій пол. ХХ ст. нові технології, зокрема інформаційні, різко підвищили вимоги до складу та якості робочої сили, розвитку менеджменту й маркетингу на підприємствах. Підготовку таких спеціалістів може забезпечити лише розвинена сфера послуг. В оснащенні та результатах матеріального виробництва помітну роль стали відігравати складна техніка й обладнання, що спричинило підвищення рівня технічного обслуговування виробництва, створення сервісних центрів, тобто розширення зовнішньої та внутрішньої послугової діяльності, зростання попиту на виробничі (монтаж, інжиніринг, лізинг) та постпродажні (сервіс, ремонт) послуги. Автоматизація виробничих процесів зумовила суттєве зростання продуктивності праці, що своєю чергою призвело до абсолютного витіснення робочої сили за межі матеріального виробництва, до переливу її до сфери послуг.

Такі зміни в суспільному виробництві отримали назву «софтизація» – процес зростання ролі нематеріальних ресурсів у забезпеченні суспільного відтворення, під яким розуміють насичення економіки науково-технічними розробками, інформацією, сучасними засобами зв'язку, оптимізацію та оперативність управління, зростання значення послуг із консалтингу, інжинірингу тощо [3, с. 90].

З другої позиції йдеться про зростання доходів населення. Це один із найважливіших чинників, що детермінує параметри і структуру розвитку сфери послуг, і саме тому розвинена сфера послуг є атрибутом

розвиненого суспільства. Цей взаємозв'язок реалізується через поведінку споживача, що розглядає свій прибуток як засіб купівлі тих чи інших благ.

Цю ситуацію яскраво пояснює німецький статистик Е. Енгель, який у 80-х рр. XIX ст. сформулював закон, згідно з яким у міру збільшення доходів сім'ї частка її витрат на продовольчі товари зменшується, у той час майже не змінюється частка витрат на житло, електроенергію, одяг, проте зростає частка витрат на послуги [докладно див. 4].

Певним чинником, що спонукає сферу послуг до розвитку, є збільшення кількості вільного часу, який людина має у своєму розпорядженні. Така тенденція характерна для всіх розвинених країн. Якщо збільшується частка людей, які орієнтуються на пріоритети духовного зростання та фізичного самовдосконалення, то це призводить до зростання ролі й масштабів освітніх, культурних, спортивних, туристичних та інших послуг. Демографічні зміни також відіграють певну роль у розвитку сфери послуг. З одного боку, вони об'єктивно визначають масштаби сфери послуг через зміну кількості населення, з іншого – зумовлюють структуру цієї сфери, оскільки збільшення, наприклад, частки людей похилого віку (процес старіння населення, характерний для всіх розвинених країн) спричиняє зростання попиту на медичні й рекреаційні послуги.

Особливістю розвитку сфери послуг у період формування економіки ринкового типу є збільшення питомої ваги послуг, що надаються за плату, а також розвиток комерційного сектору економіки. До платних послуг належать побутові, житлово-комунальні послуги, послуги пасажирського транспорту, зв'язку, деякі послуги сфери культури й освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, правові, послуги фінансових установ, санаторно-курортні, туристсько-екскурсійні, послуги дитячих дошкільних закладів.

Послуги класифікують таким чином: виробничі – інжинірингові, лізингові, обслуговування клієнтів з ремонту обладнання й техніки; розподільчі – послуги в торгівлі, транспортного обслуговування і засобів зв'язку; споживчі – комунальні послуги, туризм, послуги, пов'язані з домашнім господарством; громадські – послуги телебачення, радіомовлення, освіти, охорони здоров'я та культури; професійні – банківські послуги, страхові, фінансові, консультаційні, рекламні та інші.

Розвиток сфери послуг в Україні значною мірою визначив процес трансформації моделі економіки початку 90-х років ХХ ст. По-перше, це викликало появу багатьох, на той час нових, видів послуг (фінансово-кредитних, консалтингових, аудиторських, брокерських). По-друге, через скорочення державного фінансування багатьох послуг, які раніше надавалися безоплатно, стали платними (освіта, охорона здоров'я, послуги телебачення).

Ще одним, важливим саме для України чинником розвитку сфери послуг, став незначний стартовий капітал. Ринок послуг саме з цієї причини був і залишається привабливим для підприємців. З одного боку, багато видів послуг не потребують значного стартового капіталу, що дозволяє сподіватися на швидке повернення вкладень. З іншого – розвиток сфери послуг створює сприятливі умови для використання кваліфікованої робочої сили. Водночас, нині в Україні швидкий розвиток сфери послуг гальмується вузьким внутрішнім ринком її продукції через тотальне зубожіння переважної більшості населення, різке підвищення цін на платні послуги та ін. [див. 5].

Економічне зростання в Україні не можна забезпечити лише за рахунок розвитку важкої промисловості. Усі розвинуті країни та низка країн, що розвиваються, упродовж останніх років переорієнтували структуру економіки від виробництва товарів на виробництво послуг.

Саме послуги стали джерелом довгострокового економічного зростання країн.

Недостатній рівень розвитку сфери послуг часто визначають як «невідповідність» структури вітчизняної економіки умовам інтеграції в європейський простір.

В умовах нестабільної фінансово-економічної ситуації в країні багато підприємств та організацій опиняються у складному становищі, що гальмує їх розвиток. Українські установи, підприємства та організації не стають винятком – криза в Україні вплинула на всі сфери діяльності.

Традиційно однією з перших жертв фінансово-економічної кризи є соціально-культурна сфера. Працівники саме цієї сфери стикаються з різким скороченням кількості замовлень на свою продукцію, скороченням робочих місць і складною фінансовою ситуацією. Так, для багатьох працівників сфери культури в Україні, які цілком залежать від спонсорів або одного великого контрагента, ділові відносини стали значно складнішими. Вони змушені займатися «виживанням» в умовах конкурентного середовища, часто жертвуючи «творчою цінністю» на користь «економічної доцільності».

Ефективний розвиток сфери послуг значною мірою залежить від впливу держави. До початку виявлення кризових явищ у світовій економіці розвинені країни витрачали до третини свого ВВП на соціальну сферу.

Природно, що внаслідок соціально-економічної кризи в країнах зростає безробіття, зменшуються податкові надходження та реальні доходи домогосподарств, звужуються фінансові можливості держави підтримувати соціальну сферу та сприяти розвитку соціальної інфраструктури. Крім того, домогосподарства починають заощаджувати на продукції соціально-культурної сфери, адже здебільшого її послуги не належать до благ, що задовольняють первісні повсякденні потреби людини.

Висновки з даного дослідження. Основним механізмом упровадження сучасної державної соціальної політики є управління та регулювання соціальних процесів, а функція соціального управління має полягати в забезпеченні та реалізації потреб розвитку суспільства. Мета соціальної політики визначена державою як створення необхідних умов для розвитку й оптимального функціонування соціальних відносин, повного розкриття творчого соціального потенціалу людини, підвищення рівня і якості життя громадян на основі стимулювання трудової та господарської активності населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності. Одними з ключових завдань такої політики є поліпшення якості життя, розвиток нових форм зайнятості, забезпечення зв'язку між ринком освітніх послуг і ринком праці, упровадження механізмів, які забезпечують високі стандарти та рівність доступу до якісних медичних, соціальних й освітніх послуг, посилення наукового потенціалу та сприяння розширенню участі науковців у національних і міжнародних проектах, підтримання вільного та платоспроможного попиту на послуги соціально-культурної сфери.

Досягнення ефективного соціально орієнтованого господарського механізму передбачає необхідний перерозподіл прибутків між більш забезпеченими та менш забезпеченими верствами населення [6, с. 265-266], нагромадження в бюджетах різних рівнів і фондах коштів для надання населенню затребуваних та ефективних соціальних послуг і соціальних гарантій. Важливою складовою проблеми створення умов для розвитку ринку послуг є вдосконалення дії механізму місцевого самоврядування, тобто залучення громади до активної участі у визначенні пріоритетних напрямків зростання ринку послуг, посилення впливу населення на рішення регіональних органів влади, застосування механізму партнерства для стимулювання розвитку перспективних видів діяльності в сфері послуг.

Перспективи подальших розвідок. Фундаментальною проблемою сучасного розвитку українського ринку послуг залишається збереження та розвиток комплексу культури – сукупності закладів, установ, що здійснюють виробництво, розподіл, зберігання та організацію споживання товарів і послуг культурного та інформаційного призначення [7, с. 395]. Розвиток різних послуг значною мірою залежить від впливу держави. Виділення бюджетних коштів сприяє розвитку послуг медичного обслуговування, освіти, культури. Однак ці послуги мають обмежений розвиток у зв'язку з незначними ресурсами, що нині на них виділяються в Україні. Сфера культури більшою мірою захищена від іноземного впливу, оскільки проникнення іноземних послуг до цієї сфери може вчинити негативний вплив на її суверенітет і державну безпеку. Тому сфера послуг потребує посиленого контролю й регламентації з боку органів влади та місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основні проблеми економіки розвитку: пер. з англ. / [А. Філіпенко, В. Геєць, І. Крючкова, Е. Ліанова, В. Опарін, В. Федорова]. – К.: Либідь, 2003. – 684 с.
2. Мочерний С. В. Сфера послуг / С.В. Мочерний // Економічна енциклопедія у трьох томах. Том 3. – К.: Видавничий центр «Академія», Тернопіль: Академія народного господарства, 2002. – 678 с.
3. Остафійчук Я. В. Потенціал сфери послуг у стимулюванні розвитку регіонів шляхом формування міжрегіональних науково-освітньо-виробничих кластерів з урахуванням принципу поляризованого просторового розвитку / Я.В. Остафійчук // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць. – Вип. 84. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2009. – С. 86-91.
4. Григорьев Д. А. Моделирование спроса на товары, относимые к предметам роскоши : дисс... кандидата экономических наук: спец. 08.00.13 / Д.А. Григорьев. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет, 2008. – 146 с.
5. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства / Б.М. Данилишин, В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук. – К.: ЗАТ «Ніч лава», 2005. – 328 с.
6. Державне регулювання економіки : навч. посібник / [С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
7. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України : навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.

Statement of the problem and urgency. The study of state regulation of services is essential for creating favorable conditions for future training of specialized professionals and their further employment, on the quality content of which the future development of the state social sphere depends. The need to solve the urgent problems of the Ukrainian society, improve the mechanisms of the state regulation of services with due regard of specifics of the competitive environment establishment and development in the social and cultural sphere has determined the relevance of this research.

The purpose of the article and task was to study – to identify the characteristics and dynamics of the service sector development in Ukraine as a subject of state regulation. The objectives of the study are to analyze the components of the service sector, to define modern trends of the development of services, to identify priorities of the state policy of service sector regulation in Ukraine.

Summary. The factors that contribute to the rapid development of services in the world should be considered from two perspectives: in terms of material production and in terms of changes in the economic behavior of households. The first position deals with the scientific and technological progress. In the second half of the twentieth century, new technologies, including IT, dramatically increased the requirements for the composition and quality of labor, corporate management and marketing development. The second position deals with the growth of incomes. This is one of the most important factors that determines the parameters and structure of the service sector, which is why a well-developed service sector is an attribute of a developed community. Certain factors that cause the service sector development include an increased amount of free time that people have. If the share of people who are guided by the priorities of spiritual growth and physical self-improvement increases, it causes the growth of the role and extent of educational, cultural, sports, travel and other services. Demographic changes, on the one hand, objectively

determine the scope of services due to the population change and, on the other, determine the structure of the sector. Traditionally one of the first victims of the financial crisis is the social and cultural sphere. Employees of this area is facing a sharp drop in orders for its products, job cuts and difficult financial situation, and the culture area is forced to get engaged in a "survival" rush in the competitive environment, often sacrificing "creative values" in favor of "economic feasibility".

Conclusions and outcomes. The mechanism for the implementation of a modern state social policy is the management and regulation of social processes and the social management function should ensure the implementation and satisfaction of the society development needs. One of the key objectives of this policy is to improve the quality of life, to introduce mechanisms to ensure high standards and equal access to high-quality health, social and educational services, to maintain effective demand in the social and cultural sphere. The development of various services largely depends on the influence of the state. The sphere of culture is largely protected from foreign influence, as the penetration of foreign services in this area can have an adverse effect on its sovereignty and national security. Therefore, the service sector requires intensive monitoring and regulation by state and local authorities.